

Pápežská akadémia pre život

Staroba – naša budúcnosť. Životné podmienky seniorov po pandémie

Lekcia, z ktorej sa treba poučiť

Teraz je čas „nájsť odvahu otvárať priestory, kde sa všetci budú môcť cítiť ako povolání a umožniť nové formy pohostinnosti, bratstva a solidarity“¹. Takto sa vyjadril pápež František na prázdnom Námestí sv. Petra 27. marca 2020 po tom, ako nám v modlitbe všetkým pripomenul, že „lakomí po zárobku, nechali sme sa pohltiť vecami a vyčerpať náhlením. Nezastavili nás ani tvoje varovné výzvy, nepohli nami vojny a planetárne nespravodlivosti, nepočuli sme volanie chudobných a našej ťažko chorej planéty. Napreďovali sme bezohľadne“².

Pápežská akadémia pre život – v spolupráci s Dikastériom na podporu integrálneho ľudského rozvoja – cíti povinnosť prispieť svojimi úvahami k tomu, aké poučenie si máme vziať z tragédie pandémie a jej dôsledkov pre dnešok a pre blízku budúcnosť našich spoločností. V tejto perspektíve možno chápať aj dokumenty, ktoré už akadémia uverejnila: „Pandémia a univerzálne bratstvo“³ a „*Humana communitas*“⁴ v dobe pandémie : Predčasné zamyslenie o znovuzrození života“⁵.

Pandémia spôsobila, že sme si uvedomili dve skutočnosti: na jednej strane vzájomnú závislosť medzi nami všetkými a na druhej strane existenciu veľkých nerovností medzi nami. Všetci sme zmietaní rovnakou „búrkou“, ale v istom zmysle možno povedať, že veslujeme na rôznych loďkách: loďky tých najslabší sa každý deň potápajú. Je nevyhnutné znovu premyslieť globálny model rozvoja. Všetci – politici, ekonómovia, spoločnosť ako celok, náboženské organizácie – sú vyzvaní, aby zaviedli nový sociálny poriadok, ktorého cieľom je spoločné dobro všetkých ľudí. Už neexistuje nič „súkromné“, čo by zároveň nezahŕňalo aj „verejný“ aspekt celého spoločenstva. Láska k „spoločnému dobru“ už viac nie je len snom kresťanov: s ohľadom na spoločný život, zodpovedajúci dôstojnosti každého

¹ FRANTIŠEK: *Mimoriadny moment modlitby v čase pandémie*, 27. marec 2020. Slovenský preklad dostupný na: <https://www.vaticannews.va/sk/papez/news/2020-03/meditacia-papeza-frantiska-pri-urbi-et-orbi-vitazne-zbrane-su-m.html>

² FRANTIŠEK: *tamtiež*.

³ Nóta z 30. marca 2020.

⁴ Nóta z 22. júla 2020. *Humana communitas* je názov listu pápeža Františka, ktorý zaslal Pápežskej akadémii pre život 6. januára 2019, pri príležitosti 25. výročia jej založenia.

⁵ Ohľadom tejto témy pozri tiež dokument DIKASTÉRIUM PRE LAIKOV, RODINU A ŽIVOT: *Nella solitudine il coronavirus uccide di più* (V osamelosti koronavírus viac zabíja), 7. apríl 2020.

In: <http://www.laityfamilylife.va/content/laityfamilylife/en/news/2020/nella-solitudine-il-coronavirus-uccide-di-piu.html>.

člena spoločnosti, sa jej konkrétne uskutočnenie práve dnes stáva otázkou života a smrti. Pre veriaciach predstavuje vzájomné bratské spoločenstvo vytúžený cieľ založený na evanjeliu, ktorý nám bezpochyby odhaľuje zmysluplnejší počiatok a vznešenejšie určenie človeka.

V tejto zložitej situácii nachádzame práve v ostatnej encyklike pápeža Františka *Fratelli tutti* prozreteľne naznačený horizont, v ktorom treba uvažovať, ak chceme objasniť, čo značí „blízkosť“ k širšiemu svetu seniorov, ktorý bol až do dnešných čias často z pozornosti verejnosti „vyradený“. Seniori totiž patria medzi osoby najviac postihnuté touto pandémiou. Počet osôb nad 65 rokov, ktoré zomreli v dôsledku Covidu-19 je šokujúci. Pápež František to v encyklike nezabudol zdôrazniť: „Videli sme, čo sa stalo so starými ľuďmi na niektorých miestach pre koronavírus. Nemuseli tak zomrieť. Niečo podobné sa však už stalo pre vlny horúčav či za iných okolností – ľudia boli kruto skartovaní. Neuvedomujeme si, že ak izolujeme starých ľudí a necháme ich na starosť iným, bez primeraného a starostlivého sprevádzania rodiny, kaličí a ochudobňuje to samotnú rodinu. Navyše mladí tak napokon prichádzajú o potrebný kontakt so svojimi koreňmi a s múdrosťou, ktorú mladosť sama od seba nemôže dosiahnuť“⁶.

Dokument *V osamelosti koronavírus zabíja viac*, ktorý Dikastérium pre laikov, rodinu a život publikovalo 7. apríla 2020, niekoľko týždňov po začiatku lockdownu v niektorých európskych krajinách, sa zamýšľa nad ťažkou situáciou starých ľudí a odhaľuje hlavný dôvod, pre ktorý vírus tak tvrdo dopadá na túto generáciu: jej osamelosť a izoláciu. V texte sa hovorí, že „osobitnú pozornosť si zaslúžia tí, čo žijú v ubytovacích zariadeniach: denne počúvame hrozné správy o ich podmienkach a už sú to tisíce ľudí, ktorí prišli o život. Sústredenie toľkých zraniteľných osôb na jednom mieste a ťažkosti so získaním ochranných pomôcok zapríčinili, že napriek obetavosti, v niektorých prípadoch dokonca až sebaobete zdravotníckeho a opatrovateľského personálu, vznikali len ťažko zvládnuteľné situácie“⁷.

Covid-19 a seniori

Počas prvej vlny pandémie sa potvrdilo, že významný počet osôb, ktoré zomreli v dôsledku Covidu-19, pochádzalo zo zariadení pre seniorov, ktoré by mali túto „najzraniteľnejšiu časť spoločnosti“ chrániť, no smrť ich tam, naopak, postihla proporčne oveľa viac, ako tých, čo žili doma a v rodinnom prostredí. Riaditeľ Regionálneho úradu pre

⁶ FRANTIŠEK: enyklika *Fratelli tutti*. *O bratstve a sociálnom priateľstve*, 2020, 19.

⁷ DIKASTÉRIUM PRE LAIKOV, RODINU A ŽIVOT: *Nella solitudine il coronavirus uccide di più*, 7. apríl 2020. In: <http://www.laityfamilylife.va/content/laityfamilylife/it/news/2020/nella-solitudine-il-coronavirus-uccide-di-piu.html>

Európu Svetovej zdravotníckej organizácie vyhlásil, že na jar 2020 temer polovica tých, čo zomreli na koronavírus v tomto regióne, pochádzala z domovov sociálnej starostlivosti, čo komentoval, ako „nepredstaviteľnú tragédiu“⁸. Z výpočtov na základe porovnaní údajov vyplýva, že v rovnakých okolnostiach „rodina“, naopak, ochránila oveľa viac seniorov.

Inštitucionálna starostlivosť o seniorov, predovšetkým o tých najzraniteľnejších a osamelých, ktorá sa ponúka ako jediné možné riešenie, ako sa o nich postarať, vykazuje v mnohých spoločenských kontextoch nedostatok záujmu a citlivosti voči tým najslabším. S ohľadom na nich by preto bolo potrebné použiť prostriedky a financie skôr na to, aby sa tým, ktorí to potrebujú, zaistila čo možno najlepšia starostlivosť v rodinnejšom prostredí. Izolovanie seniorov je jasným znakom toho, čo pápež František nazval *kultúrou vyradovania*⁹. Riziká, ktoré ohrozujú osoby vyššieho veku – ako sú osamelosť, dezorientácia, strata pamäte a identity či kognitívny úpadok – sa totiž v prípade inštitucionálnej starostlivosti ešte výraznejšie prejavujú, avšak povolaním týchto inštitúcií by malo byť skôr rodinné, spoločenské a duchovné sprevádzanie seniorov na ich ceste, často poznačenej utrpením, pri plnom rešpektovaní ich dôstojnosti.

Pápež František už od prvých rokov svojho pôsobenia v službe arcibiskupa Buenos Aires poukazoval na to, že „odstránenie seniorov zo života rodiny a spoločnosti je výrazom zvráteného procesu, v ktorom neexistuje vďačnosť a veľkodušnosť, teda to bohatstvo citov, vďaka ktorým život nie je len dávaním a braním, teda akýmsi obchodom [...] Odstraňovanie seniorov je prekliatím, ktoré naša spoločnosť často na seba privoláva“¹⁰.

Preto je viac ako inokedy vhodné pozorne, prezieravo a čestne sa zamyslieť nad tým, ako by sa dnešná spoločnosť mohla „priblížiť“ populácii seniorov, predovšetkým tým najzraniteľnejším. To, čo sa stalo počas pandémie Covidu-19, nám nedovoľuje odbiť riešenie problému seniorov len tým, že sa nájde niekoľko obetných baránkov či jednotlivých vinníkov, alebo na druhej strane, že sa len zborovo vychvália vynikajúce výsledky tých, ktorí zabránili šíreniu nákazy v domovoch sociálnej starostlivosti. Potrebujeme novú víziu, novú paradigmu, ktorá pomôže spoločnosti ako celku postarať sa o seniorov.

Požehnanie dlhého života

Aj v súvislosti s veľkými demografickými zmenami, ktorých sme všetci svedkami, vzniká potreba novej a serióznej reflexie, ktorá dokáže zapojiť všetky úrovne spoločnosti.

⁸ Associated Press, 23. apríl 2020.

⁹ FRANTIŠEK: *Generálna audiencia*, 5. júna 2013

¹⁰ BERGOGLIO, J. M.: *Solo l'amore ci può salvare*, LEV, Città del Vaticano 2013, s. 83.

Zo štatisticko-sociologického pohľadu majú dnes muži a ženy vo všeobecnosti vyšší priemerný vek. Zároveň s týmto javom pozorujeme aj veľký pokles detskej úmrtnosti. V mnohých krajinách sveta to značí, že súčasne žijú až štyri generácie. Táto neuveriteľná skutočnosť, ktorá nám jasne naznačuje, aké dôležité je naučiť sa prikladať väčší význam medzigeneračným vzťahom, je bezpochyby ovocím medicínsko-vedeckého pokroku, rozvinutejšej a viac rozšírenej zdravotnej starostlivosti, ako aj solidárnejšieho spoločenského života. Naša planéta mení svoju tvár, no spoločnosti – vo svojich jednotlivých zložkách – si to musia viac uvedomiť.

Táto veľká demografická zmena predstavuje totiž kultúrnu, antropologickú a ekonomickú výzvu. Údaje nám hovoria, že generácia seniorov narastá rýchlejšie v mestských oblastiach než na vidieku a že v nich je najväčšia koncentrácia starých ľudí. Tento jav odhaľuje, okrem iného, druhý dôležitý faktor, konkrétne: rozdielne riziko úmrtnosti seniorov, ktoré je v mestách nižšie ako na vidieku. V rozpore s tým, čo by sme podľa stereotypných predstáv očakávali, na globálnej úrovni sú mestá miestami, kde sa v priemere žije dlhšie a kde je veľa seniorov. Preto je dôležité, aby sa stali aj miestami vhodnými pre ich život. Podľa údajov Svetovej zdravotníckej organizácie budú v roku 2050 vo svete dve miliardy ľudí nad 60 rokov: teda jeden človek z piatich bude senior.¹¹ Preto je nevyhnutné, aby sa naše mestá stali inkluzívnymi a pohostinnými miestami pre seniorov a všeobecne pre všetky zraniteľné skupiny.

Ako zdôrazňuje pápež František, „starobe dnes zodpovedajú rozličné obdobia života: pre mnohých je to vek, v ktorom sa končí produktívna zamestnanosť, objavuje sa úbytok síl, sprevádzajú ho znaky choroby, potreba pomoci a sociálna izolovanosť; no pre mnohých je to začiatok dlhého obdobia psychicko-fyzickej pohody a oslobodenia od pracovných povinností. Ako prežívať tieto roky v oboch týchto situáciách? Aký zmysel dať tejto etape života, ktorá môže byť pre mnohých veľmi dlhá?“¹² V našej spoločnosti často prevláda myšlienka, že seniorský vek je nešťastné životné obdobie, v ktorom prevláda výlučne choroba, pričom je potrebná pomoc a drahá lekárska starostlivosť. Rímsky dramatik Terentius Afer pred 2000 rokmi hovoril o „*senectus ipsa est morbus*“, teda o starobe, ktorá je sama chorobou. Naopak, v Biblii sa dlhý život považuje za požehnanie. „Staroba nás konfrontuje s našou krehkosťou, so vzájomnou závislosťou, s našimi rodinnými

¹¹ World Health Organization (2011), *Global Health and Aging*. In: http://www.who.int/ageing/publications/global_health.pdf.

¹² FRANTIŠEK: *Príhovor k účastníkom 1. medzinárodného kongresu o pastorácii seniorov na tému „Bohatstvo rokov“*, 31. január 2020.

a komunitnými väzbami a predovšetkým s našim vzťahom k Bohu, ktorého sme deťmi“. „Staroba – ako poznamenal pápež František – nie je choroba, je to privilegium! Osamelosť môže byť chorobou, ale s láskou, blízkosťou a duchovnou útechou ju môžeme vyliečiť“.

V každom prípade dosiahnuť seniorský vek je dar od Boha a je to ohromné bohatstvo, výdobytok, ktorý treba starostlivo chrániť, dokonca aj vtedy, keď choroba vedie k invalidite a vynorí sa potreba celkovej a kvalitnej starostlivosti. A je nepopierateľné, že pandémie posilnila naše vedomie, že „bohatstvo rokov“ je poklad, ktorý treba oceniť a chrániť.¹³

Nový model starostlivosti a pomoci pre najzraniteľnejších seniorov

Na kultúrnej úrovni a v rámci občianskeho i kresťanského povedomia je nanajvýš vhodné dôkladne znovu premyslieť modely sociálnej starostlivosti o seniorov.

Naučiť sa „ctiť“ si starých ľudí je pre budúcnosť našich spoločností – a v konečnom dôsledku pre našu budúcnosť – kľúčové. „Na tabuliach Zákona je jedno veľmi pekné prikázanie, pekné, pretože zodpovedá pravde, schopnej vyvolať hlbokú reflexiu nad zmyslom nášho života: ‚cti svojho otca a svoju matku‘. Česť v hebrejčine znamená ‚váhu‘, hodnotu; ctíť si znamená uznávať hodnotu prítomnosti: prítomnosti tých, ktorí nás splodili k životu a k viere. [...] Uskutočnenie plného života a spravodlivejšej spoločnosti pre nové generácie závisí od toho, či uznávame hodnotu prítomnosti a bohatstvo, ktoré pre nás predstavujú starí rodičia a seniory v každom kontexte a v každej geografickej oblasti sveta. A dôsledkom tohto uznania je rešpekt, ktorý sa prejavuje v prijatí, pomoci a uznaní ich kvalít“¹⁴ aj ich potrieb.

Bezpochyby im prináleží aj uctiť si ich tým, že vytvoríme čo najlepšie podmienky, aby mohli seniory prežiť túto mimoriadnu etapu svojho života, pokiaľ možno doma, v rodinnom prostredí, so zvyčajnými priateľmi. Kto by nechcel naďalej žiť vo vlastnom domove, obklopený svojimi najmilšími, aj keď sa stáva čoraz zraniteľnejším? Rodina, vlastný domov, domáce prostredie sú tou najprirodzenejšou voľbou pre každého.

Zaiste, nie vždy môže ostať všetko nezmenené v porovnaní s tým, keď boli mladší; niekedy sú potrebné riešenia, ktoré zvýšia pravdepodobnosť, že domáca starostlivosť bude

¹³ COMECE-FAFCE: *The elderly and the future of Europe. Intergenerational solidarity and cares in times of demographic change*, 3. december 2020.

¹⁴ DIKASTÉRIUM PRE LAIKOV, RODINU A ŽIVOT: *Záver z 1. medzinárodného kongresu o pastorácii seniorov na tému „Bohatstvo rokov“*, 30. január 2020. In: DIKASTÉRIUM PRE LAIKOV, RODINU A ŽIVOT: *La ricchezza degli anni*, LEV, 2020. In: <http://www.laityfamilylife.va/content/laityfamilylife/it/eventi/2020/la-ricchezza-degli-anni/conclusioni.html>

možná. Sú však aj situácie, v ktorých už vlastný domov nevyhovuje požiadavkám na takúto starostlivosť. V takých prípadoch je dôležité, aby sme sa nechytili do pasce „kultúry vyradovania“, ktorá sa môže prejaviť v lenivosti a nedostatku kreatívnosti pri hľadaní účinných riešení, keďže seniorský vek je poznačený stratou sebestačnosti. Dať do centra pozornosti osobu s jej potrebami a právami je prejavom pokroku, civilizovanosti a autentického kresťanského svedomia.

Ústredným bodom tohto nového prístupu v starostlivosti o najzraniteľnejších seniorov musí byť teda konkrétna *osoba*. Každý senior je iný, navzájom sa líšia, a jedinečnosť každého osobnej histórie nemožno prehliadať: jeho životný príbeh, životné prostredie, súčasné i minulé vzťahy. Pri hľadaní nových perspektív bývania a starostlivosti o seniorov je potrebné vychádzať z pozorného zvažovania života daného človeka, jeho osobnej histórie a jeho potrieb. Implementácia tohto princípu zahŕňa zmeny na rôznych úrovniach, aby bolo možné zaviesť *kontinuálnu starostlivosť* medzi vlastným domovom seniora a vhodnými externými službami, bez traumatických zlomov, ktoré sú pre zraniteľnú staršiu osobu nevhodné.

V tomto ohľade sa prvoradá pozornosť venuje bývaniu seniora, či je prispôsobené jeho potrebám: napr. či tam nie sú architektonické bariéry alebo nevhodné hygienické zariadenia, nedostatočné kúrenie alebo stiesnené priestory. To všetko si vyžaduje konkrétne riešenia, lebo ak senior ochorie alebo zoslabne, hocičo z toho sa môže stať neprekonateľnou prekážkou. Domáca starostlivosť musí byť spojená s možnosťou odbornej zdravotnej domácej starostlivosti a s primerane širokou distribúciou služieb v regióne. Inými slovami, je nevyhnutné a naliehavé „prevziať zodpovednosť“ za seniora tam, kde žije. To si však vyžaduje spoločenskú, občiansku, kultúrnu a morálnu zmenu zmýšľania. Pretože len tak je možné náležite vyhovieť požiadavke „blízkości“ k seniorom, predovšetkým k tým najslabším a najviac ohrozeným.

Treba klásť väčší dôraz na úlohu profesionálnych opatrovateľov, ktorí už roky pôsobia v západných spoločnostiach. No sú aj ďalšie profesie, ktoré treba zahrnúť do normatívnych rámcov, aby sa zlepšili isté zručnosti a pomohlo rodinám. Všetko to má umožniť seniorom žiť v tomto období života v „rodinnom“ prostredí.

Veľkú pomoc môžu poskytnúť aj nové technológie a výtobytky telemedicíny a umelej inteligencie: ich správne používanie a distribúcia môžu pomôcť vytvoriť okolo obydli seniora integrovaný systém pomoci a starostlivosti, ktorý mu dovolí zotrvať vo svojom domove alebo v dome príbuzných. Starostlivé a kreatívne spojenectvo medzi

rodinou, sociálno-zdravotným systémom, dobrovoľníkmi a všetkými ostatnými zložkami, ktoré sú v tejto oblasti aktívne, môže zabrániť tomu, aby senior musel opustiť vlastný domov. Nebude stačiť, ak sa veci zmenia len na papieri a budú sa otvárať menšie zariadenia s niekoľkými posteľami, so záhradou a animátorom voľného času. Cieľom efektívnej reformy je *personalizácia* sociálno-zdravotnej starostlivosti a pomoci. Mala by predstavovať konkrétnu odpoveď na výzvu Európskej únie podporiť nové modely starostlivosti o seniorov.¹⁵ V tejto perspektíve treba kreatívne a rozumne podporiť nové modely bývania tzv. *independent living*, *assisted living* a *co-housing* a všetky iniciatívy inšpirované hodnotou vzájomnej pomoci, ktoré zároveň umožňujú človeku zachovať si vlastný a autonómny život.

Tieto štruktúry totiž umožňujú žiť v súkromnom byte a súčasne využívať výhody komunitného života, vďaka náležite vybavenej budove, kde existuje spoločný systém dennej správy a určité dostupné služby, ako napríklad „susedská sestra“. Koncept „susedských sestier“ sa inšpiroval tradičnou susedskou blízkosťou, ktorá umožňuje odstraňovať mnohé neduhy moderných miest, ako sú osamelosť, ekonomické ťažkosti, nedostatok citových väzieb či jednoducho nedostupnosť pomoci. To sú základné dôvody ich úspechu a veľkého rozšírenia po celom svete.

Dnes sú možné rôzne typy spoločného bývania: medzigeneračné, ktoré umožňuje koexistenciu domácností s rôznymi, ale preddefinovanými vekovými skupinami; ďalej bývanie, ktoré spája mladé rodiny s deťmi a single osoby; alebo bývanie, ktoré predpokladá zapojenie externých pracovníkov pri niektorých úkonoch starostlivosti a mnohé ďalšie.¹⁶ V niektorých prípadoch vznikla potreba ponúknuť v nich bývanie seniorom, ktorí dovtedy žili v nejakom zariadení, no želali si začať „nový život“, zanechajúc prostredie, kde boli roky ubytovaní.

Sú to modely ubytovania a starostlivosti, ktoré si vyžadujú hlbokú zmenu mentality a prístupu k osobe zraniteľného seniora, ktorý je však stále schopný dávať a spolupodieľať sa: spojenectvo medzi generáciami, ktoré sa môže stať v čase slabosti silou.

Prebudovanie domovov pre seniorov na kontinuálnu sociálno-zdravotnú

¹⁵ Rok 2012 bol medzinárodnými inštitúciami venovaný starobe: Európska Únia ho vyhlásila za „Európsky rok aktívneho starnutia a medzigeneračnej solidarity“, pokým Svetová zdravotnícka organizácia venovala Svetový deň zdravia 2012 téme „Starnutie a zdravie: dobré zdravie predlžuje život o roky.“

¹⁶ Pre lepší prehľad porov. C. DURRET: *Senior Cohousing, A Community approach to Independent Living – The Handbook*, 2019, Gabriola Island BC, Kanada.

starostlivosť

Vo svetle týchto úvah by sa domovy pre seniorov mali prebudovať na kontinuálnu sociálno-zdravotnú starostlivosť, teda ponúknuť niektoré svoje služby seniorom priamo v ich domovoch: napr. ošetrovanie pacienta v domácnosti, či už občasnú alebo pravidelnú starostlivosť o jednotlivú osobu, s asistenčnými službami prispôbenými jej osobným potrebám, pričom integrovaná sociálno-zdravotná pomoc a domáca starostlivosť sú pilierom novej a modernej paradigmy. Pri príležitosti Svetového dňa proti týraniu, zanedbávaniu a zneužívaniu seniorov 2020 pápež František zdôraznil: „Pandémia Covidu-19 ukázala, že naše spoločnosti nie sú dostatočne zorganizované, aby vytvorili miesto pre seniorov, ktoré by náležite rešpektovalo ich dôstojnosť a zraniteľnosť. Kde neexistuje starostlivosť o starých, tam nemajú budúcnosť mladí“¹⁷. Údaje, ktoré Svetová zdravotnícka organizácia každoročne zverejňuje pri príležitosti tohto dňa, sú smutnou ozvenou pápežových slov vo vzťahu k zneužívaniu seniorov, ktoré sa v rámci inštitúcií objavuje čoraz častejšie.¹⁸

To všetko ešte jasnejšie poukazuje na potrebu podpory rodín, ktoré, najmä ak majú len málo detí a vnúčat, nemôžu samé vo svojom obydlí znášať niekedy vyčerpávajúcu zodpovednosť za starostlivosť o vážne chorého, ktorá si vyžaduje veľa síl i financií. Treba znovu objaviť širšiu sieť solidarity, nie nevyhnutne založenej na pokrvných väzbách, ale vytvorenej na základe príslušnosti k nejakej komunite, priateľstiev, spoločného cítenia a vzájomnej veľkodušnosti s ohľadom na potreby tých druhých. Úpadok sociálnych vzťahov totiž postihuje zvlášť seniorov: s postupujúcim vekom a objavujúcou sa fyzickou a kognitívnou krehkosťou im často chýbajú nejaké blízke osoby, ktorým by sa mohli zveriť s problémami, ktorým v živote čelia. Niekoľko historických a rozsiahlych prieskumov, uskutočnených napríklad v USA, odhaľuje, že medzi rokmi 1985 a 2004 sa priateľské

¹⁷ FRANTIŠEK: *Tweet* z 15. júna 2020.

¹⁸ <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/elder-abuse>.

a podporné siete medzi ľuďmi drasticky zredukovali: pokým v roku 1985 mohli ľudia počítať s približne troma dôverne blízkymi osobami, v roku 2004 sa tento počet znížil na jednu osobu. Tento úbytok sa týka viac priateľov, ako príbuzných. Tento jav predstavuje veľmi dôležitý ukazovateľ, ktorý je v pozadí prudkého nárastu potreby zdravotnej starostlivosti, na ktorú dnes nevieme v spoločnosti adekvátne reagovať a pritom ju nemožno označiť za nenáležitú, pretože zlyhanie vlastnej siete sociálnych vzťahov je samo osebe faktom, ktorý môže zhoršiť fyzické i mentálne zdravie jednotlivca.

Preto je dôležité zmeniť trend a starostlivo pripraviť plány, ktoré tak z občianskeho, ako aj cirkevného hľadiska zdôraznia potrebu venovať pozornosť seniorom a postarať sa o to, aby neostali osamotení.

Odpoveďou na rastúcu požiadavku meniaceho sa sveta v posledných desaťročiach sa v mnohých krajinách stali domovy pre seniorov, hoci mnohí seniori naďalej žijú vo svojich obydliach a želajú si, aby v tejto svojej základnej voľbe našli podporu. V mnohých mestách už dlhé roky existujú dobre známe „miesta“, špecifické zariadenia, kde mnohí seniori odchádzajú v posledných rokoch svojho života bývať, či už z vlastného rozhodnutia, alebo preto, že ich donútili okolnosti. S postupom času sa domovy pre seniorov rozmnožili čo do počtu, ako aj typov a kapacity. Aj Katolícka cirkev prostredníctvom svojich diecéz a niektorých rehoľných inštitútov, ponúkla a stále ponúka svoju pomoc tým, že spravuje mnohé domovy, poskytujúce seniorom bývanie a starostlivosť. Prítomnosť rehoľníkov v týchto zariadeniach predstavuje bezpochyby hodnotný prínos týchto starobyklých a úctyhodných inštitúcií, ktoré už dlho ponúkajú konkrétne riešenie tohto komplexného sociálneho problému, súvisiaceho so starobou. Existujú veľmi pekné príklady kresťanskej lásky, zbožných diel a dávnych inštitúcií, ktoré ukazujú, ako je možné humanizovať starostlivosť o najzraniteľnejších seniorov. Tieto nešetria energiou a silami ani v ťažkých

časoch, keď sa nachádzajú v často nezvládnuteľnej ekonomickej situácii, a naďalej sa starajú o tých, čo to najviac potrebujú.

Pokiaľ ide o rodiny, tie sa často z nevyhnutnosti uchýľujú k riešeniu umiestniť seniora do verejného alebo súkromného zariadenia, pričom dúfajú, že ich drahým bude poskytnutá kvalitná starostlivosť. Voľakedy si mnohopočetné rodiny dokázali zorganizovať starostlivosť o svojich najstarších príbuzných v rámci vlastného domova, no je nepopierateľné, že zmenená štruktúra nukleárnej rodiny – ktorá je „užšia“, má menej členov, a „dlhšia“, patria k nej tri i viaceré generácie – a zložité pracovné požiadavky, pre ktoré sa dospelí zdržiavajú dlho mimo domova, stavajú rodiny pred úplne novú výzvu, ako sa postarať o vlastných seniorov. V niektorých chudobných spoločenských podmienkach môže byť inštitucionálna starostlivosť konkrétnou odpoveďou na prípady, keď senior či rodina nemajú vlastný príbytok. A hoci niektorí seniori sa slobodne rozhodnú presťahovať sa do domova pre seniorov, aby tam našli spoločnosť, keďže ostali sami, iní to robia preto, že prevládajúca kultúra ich núti, aby sa cítili ako zaťažujúce bremeno pre svoje deti alebo príbuzných.

Vo väčšine týchto rezidenčných zariadení je stále základom poskytovanej starostlivosti rešpektovanie seniora a jeho dôstojnosti, no v kontraste s tým o to viac šokujú prípady zlého zaobchádzania a porušovania ľudských práv, ktoré vyšli najavo.

Tak verejné, ako aj súkromné sociálno-zdravotné a asistenčné systémy už investovali značné ekonomické zdroje do starostlivosti o „tretí“ a „štvrtý“ vek, pričom zahrnuli do svojich štruktúr aj domovy pre seniorov. No po rokoch sa legislatíva predsa len zmenila a obmedzuje kapacitu rezidenčných zariadení, ktoré majú byť nahradené menšími a viacfunkčnými modulmi, viac zohľadňujúcimi potreby klientov. Je tiež pravdou, že prostredie domovov pre seniorov vyzerá skôr ako nemocnica, než ako príbytok, pričom zároveň tu chýba najšpecifickejší prvok nemocnice: totiž fakt, že do nej odchádzame

s nádejou, že sa stadiaľ vrátíme, keď sa vyliečime. Ide o faktor, ktorý už začína vyvolávať vážne znepokojenie v kolektívnom vedomí, tak na úrovni medicínskej, ako aj kultúrnej. Preto je dôležité chrániť prадivo ľudských vzťahov a prostredie, kde môže ktokoľvek poskytnúť pomoc a prijatie, kde sa všetci môžu starať, slúžiť a stretávať. Ako nám pripomína pápež František: „Senior nie je mimozemšťan, seniormi sme my: buď onedlho alebo za dlhší čas, avšak nevyhnutne, aj keď na to nemyslíme. A ak sa nenaučíme zaobchádzať dobre so seniormi, tak sa bude zaobchádzať aj s nami“.¹⁹

Seniori a sila slabosti

V tejto novej perspektíve sú aj diecézy, farnosti a cirkevné spoločenstvá pozvané pozornejšie sa zamyslieť nad svetom seniorov. V posledných desaťročiach sa pápeži viac ráz vyjadrili, aby povzbudili zmysel pre zodpovednosť za seniorov a pastoračnú starostlivosť o nich.

Samotná ich prítomnosť je veľkým bohatstvom. Stačí si spomenúť na rozhodujúcu úlohu, ktorú zohrali pri zachovaní a odovzdávaní viery mladým ľuďom v krajinách s ateistickými a autoritárskymi režimami, a ktorú naďalej plnia mnohí starí rodičia, odovzdávajúc vieru svojim vnúčatám. „V sekularizovaných spoločnostiach mnohých krajín – zdôraznil pápež František – súčasná generácia rodičov poväčšine nemá kresťanskú formáciu a živú vieru, ktorú však môžu svojim vnúčatám odovzdať starí rodičia. Preto sú títo nevyhnutným článkom výchovy detí a mládeže k viere. Musíme si zvyknúť zapájať ich do našich pastoračných perspektív a rátať s nimi, nielen sporadicky, ale ako s podstatnou súčasťou našich spoločenstiev. Oni nie sú len osobami, ktorým máme pomáhať a chrániť ich život, ale môžu byť aj aktérmi evanjelizačnej pastorácie, privilegovanými svedkami vernej Božej lásky.“²⁰

Pravdaže seniori sa zasa musia usilovať prežívať múdro svoju starobu: „Tieto roky posledného úseku našej cesty sú darom i misiou: skutočným povolaním od Pána“²¹. Preto je „pastorácia seniorov, rovnako ako každá iná pastorácia, začlenená do novej misionárskej etapy, ktorú otvoril pápež František svojou encyklikou *Evangelii gaudium*. To značí:

¹⁹ FRANTIŠEK: *Generálna audiencia*, 4. marec 2015.

²⁰ FRANTIŠEK: *Príhovor k účastníkom 1. medzinárodného kongresu o pastorácii seniorov na tému „Bohatstvo rokov“*, 31. január 2020.

²¹ FRANTIŠEK: *Generálna audiencia*, 11. marec 2015.

ohlasovať Kristovu prítomnosť [aj] starým ľuďom. Evanjelizácia musí smerovať k duchovnému rastu v každom veku, pretože povolanie ku svätosti platí pre všetkých, aj pre starých rodičov. Nie všetci seniori už stretli Krista a aj keď sa to už stalo, je nevyhnutné pomôcť im, aby v tejto špecifickej fáze života znovu objavili význam vlastného krstu [...]: aby znovu žasli pred tajomstvom Božej lásky a večnosti; [...] aby objavili vzťah s Bohom milosrdnej lásky; a tiež požiadať seniorov, ktorí sú súčasťou našich spoločností, aby sa stali aktérmi novej evanjelizácie a sami odovzdávali evanjelium. Sú povolaní stať sa misionármi²², ako ľudia v každom inom veku života.

V tomto zmysle sa „Cirkev [môže stať] miestom, kde sú všetky generácie povolané podieľať sa na pláne Božej lásky, vo vzťahu vzájomnej výmeny darov Ducha Svätého. Táto medzigeneračná spoluúčasť nás zaväzuje, aby sme zmenili svoj pohľad na seniorov, aby sme sa naučili hľadiť na budúcnosť spolu s nimi. [...] Pán môže a chce napísať jej nové stránky aj s ich pomocou, stránky svätosti, služby, modlitby“.²³

Keď sa totiž tieto dve generácie, mladí ľudia a seniori stretnú, môže to do spoločenského tkaniva priniesť novú miazgu humanizmu, vďaka ktorému sa spoločnosť stane solidárnejšou. Pápež František viackrát vyzval mladých, aby boli nablízku svojim starým rodičom. Uprostred pandémie 26. júla 2020 sa obrátil na mladých so slovami: „Chcel by som vyzvať mladých, aby urobili gesto lásky voči starým ľuďom, najmä tým najosamejším, či už v ich vlastných domovoch alebo sociálnych zariadeniach, voči tým, ktorí toľké mesiace nevideli svojich drahých. Milí mladí, každý z týchto seniorov je váš starý otec, stará matka! Nenechajte ich samých! Využite svoju fantáziu lásky, zatelefonujte im, spojte sa s nimi cez videohovor, pošlite im správu, počúvajte ich [...]. Pošlite im objatie!“. A Benedikt XVI. v roku 2012 pri istej príležitosti povedal: „Neexistuje skutočný ľudský rast a výchova bez plodného kontaktu so seniormi, pretože samotná ich existencia je ako otvorená kniha, v ktorej môžu mladé generácie nájsť cenné usmernenia pre svoju cestu životom.“

Staroba nám pripomína aj zmysel posledného cieľa ľudského života. Ján Pavol II. v roku 1999 v *Liste starším ľuďom* napísal: „Musíme opäť získať správnu perspektívu, z

²² DIKASTÉRIUM PRE LAIKOV, RODINU A ŽIVOT: *Záver z 1. medzinárodného kongresu o pastorácii seniorov na tému „Bohatstvo rokov“*, 30. január 2020. In: DIKASTÉRIUM PRE LAIKOV, RODINU A ŽIVOT: *La ricchezza degli anni*, LEV, 2020. In: <http://www.laityfamilylife.va/content/laityfamilylife/it/eventi/2020/la-ricchezza-degli-anni/conclusioni.html>

²³ FRANTIŠEK: *Príhovor k účastníkom 1. medzinárodného kongresu o pastorácii seniorov na tému „Bohatstvo rokov“*, 31. január 2020.

ktorej život vidíme ako celok. Správnou perspektívou je večnosť a život v každej svojej etape je na ňu dôležitou prípravou. I staroba má svoju úlohu v pokračujúcom procese dozrievania človeka na ceste k večnosti. Z tohto dozrievania má ťažiť aj sociálna skupina, ku ktorej patria starší ľudia [...] Ak hľadáme na život ako na púť do nebeskej vlasti, staroba je čas, keď s rastúcou samozrejmou hľadáme na prah večnosti.²⁴ Starnúci človek sa neblíži ku koncu, ale k tajomstvu večnosti; aby ho pochopil, musí sa priblížiť Bohu a žiť vo vzťahu s ním. Starostlivosť o spiritualitu seniorov, o ich potrebu intímneho vzťahu s Kristom a prežívanie viery je v Cirkvi záležitosťou lásky.

V tejto súvislosti je cenné aj svedectvo, ktoré môže seniори vydávať vďaka svojej krehkosti. Možno ju chápať ako isté „magistérium“, životné učenie. Dobře to vyjadruje zmŕtvychvstalý Ježiš pri stretnutí s Petrom na brehu Tiberiadského jazera, keď, obrátiac sa na apoštola, hovorí: „*Keď si bol mladší, sám si sa opásal a chodil si, kade si chcel. Ale keď zostarneš, vystrieš ruky, iný ťa opáše a povedie, kam nechceš*“ (Jn 21, 18). Zdá sa, že týmito slovami je zhrnuté celé učenie o človeku, ktorý v starobe slabne a „vystiera ruky“, aby mu niekto pomohol. Seniори nám pripomínajú radikálnu krehkosť každej ľudskej bytosti, aj keď je zdravá, pripomínajú nám potrebu byť milovaný a prijímať pomoc. V starobe, ktorá nás zbavuje sebestačnosti, sa stávame žobrákmi prosiacimi o pomoc. „*Keď som slabý, vtedy som silný*“ (2 Kor 12, 10), píše apoštol Pavol. V slabosti je sám Boh tým, kto ako prvý podá človeku ruku.

Starobu chápeme v duchovnom horizonte aj ako najvhodnejší vek zveriť sa Bohu. Keď telo slabne, psychický život, pamäť a myseľ sa zhoršujú, čoraz zrejmejšia je závislosť človeka na Bohu. Zaiste, sú i takí, čo starobu pociťujú ako trest, avšak sú aj takí, ktorí ju chápu ako príležitosť pre znovu nadviazanie vzťahu s Bohom. Keď zmiznú ľudské opory, základnou cnosťou sa stáva viera, prežívaná nielen ako príľnutie k zjavenej pravde, ale aj ako istota o Božej láske, ktorá nás nikdy neopúšťa.

Slabosť seniorov je však aj pozvaním. Pozýva mladších ľudí, aby vedeli prijať závislosť od iných, ako spôsob riešenia pre ich vlastný život. Iba kultúra „večnej mladosti“ vníma termín „starý“ ako hanlivý. Spoločnosť, ktorá vie prijať slabosť seniorov, je schopná ponúknuť všetkým nádej do budúcnosti. Zbaviť práva na život toho, kto je zraniteľný, značí ukradnúť nádej každému, predovšetkým tým najmladším. Preto je vyradenie starých – aj v rámci jazyka – vážnym problémom pre všetkých. Zahŕňa totiž jasné posolstvo, ktoré je v

²⁴ JÁN PAVOL II.: *List seniorom*, 1999, 10 a 14. In: <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/list-starsim-ludom-1999>

pozadí toho vyradenia: nedostatok ochoty prijať druhého, od počatého dieťaťa po človeka s postihnutím, od emigranta po človeka bez domova. Neprijímame život, ak je príliš slabý a potrebuje starostlivosť, nemilujeme ho v jeho premenách, neprijímame ho, keď sa stáva krehkým. Nanešťastie to nie je len vzdialená možnosť. Často sa to stáva tam, kde sa opustenosť človeka stáva istou formou skrytej eutanázie²⁵ – ako opakovane pripomína pápež – ktorá nesie posolstvo hrozby pre celú spoločnosť. Ide o nebezpečný postoj, ktorý jasne ukazuje, že opakom slabosti nie je sila, ale *hybris*, ako to nazývali Gréci: arogancia, ktorá nepozná hranice. V našich spoločnostiach je veľmi rozšírená a plodí obrov na hlinených nohách. Arogancia, pýcha, drzosť, pohrdanie slabými, ktoré charakterizuje tých, čo sa považujú za silných. Takýto postoj však Písmo stigmatizuje: Božia slabosť je silnejšia ako ľudia (porov. *1 Kor 1, 25*). A to, čo je slabé pre svet, si Boh vyvolil, aby zahanbil silných (porov. *1 Kor 1, 27*). Kresťanstvo nielenže slabosť človeka od jeho počatia až po okamih smrti neodmieta ani neskrýva, ale prisudzuje mu česť, zmysel a dokonca silu. Zaiste, nemožno povrchno tvrdiť, že starobou sa automaticky stávame lepšími: zlozvyky a hrubé správanie, ktoré sú prítomné v dospelom veku, sa môžu v starobe zvýrazniť, a stretnutie s vlastnou starobou a jej slabosťami môže predstavovať čas vnútornej nepohody, uzavierania sa voči druhým a odmietania vlastnej krehkosti.

No zvlášť kresťania musia s múdrosťou z lásky skúmať, ako nájsť nové perspektívy a cesty, ktorými možno adekvátne odpovedať na výzvu nie tak starnutia, ako skôr slabosti v starobe. Pretože je nepopierateľné, že choroby a strata autonómnosti, ktoré môžu so starobou náhle prísť, spôsobia problémy a vyvolajú legitímnu potrebu pomoci.

Jedno evanjeliové rozprávanie zvlášť ukazuje hodnotu a prekvapujúce možnosti seniorského veku. Ide o príbeh Pánovho predstavenia v chráme, ktorý sa vo východnej kresťanskej tradícii nazýva „Sviatok stretnutia“. Pri tejto príležitosti sa stretávajú dva ľudia vysokého veku – Simeon a Anna – s dieťaťom Ježišom: dvaja krehkí starci ho odhaľujú svetu ako „svetlo na osvietenie pohanov“ a hovoria o ňom tým, ktorí očakávajú splnenie Božích prisľúbení (porov. *Lk 2, 32.38*). Simeon vzal Ježiša do náručia: Dieťa a starec, akoby symbolizujúci začiatok a koniec pozemského života, sa navzájom posilňujú: ako to hlásajú niektoré liturgické hymny: „Starec držal Dieťa, ale Dieťa podopieralo starca“. Takto zo stretnutia dvoch krehkých osôb, Dieťaťa a starca, vyviera nádej. V týchto našich časoch, ktoré ospevujú kultúru výkonu a sily, nám to má pripomenúť, že Pán rád odhaľuje veľkosť v malosti a silu v nežnosti. Tento príbeh, ako viac rás zdôraznil Svätý Otec, hovorí aj o

²⁵ Porov. FRANTIŠEK: *Stretnutie so seniormi*, Námestie sv. Petra, 28. septembra 2014.

stretnutí mladých, ktorých reprezentuje Mária a Jozef prinášajúci Dieťa do chrámu, so starým Simeonom a Annou, ktorí ich prijímajú a poučajú. Pri stretnutí sa však ich úlohy otočia, ako na to biblický text opakovane poukazuje, keď sa mladí usilujú verne držať tradície a zachovávajú to, čo predpisuje „Pánov zákon“ (porov. v. 22 – 24.27), pokým starci odhaľujú novosť Ducha (porov. v. 25 – 27) a prorokujú budúcnosť.

To sa deje pri plodnom stretnutí medzi mladými a starými, ktoré prebieha v otvorenosti a prijatí, a tak sa môže uskutočniť dávne prisľúbenie: „V tejto udalosti sa plní Joelovo proroctvo: *„vaši starci budú mávať sny a vaši mládenci budú mať videnia“* (Joel 3, 1). V tomto stretnutí mladí uvidia svoje poslanie a starí uskutočnia svoje sny“.²⁶ Toto proroctvo akoby nám hovorilo, že budúcnosť otvára prekvapivé možnosti iba vtedy, ak ju budujeme spoločne. A iba vďaka seniorom môžu mladí znovu nájsť svoje korene a iba vďaka mladým môžu starí znovu získať schopnosť snívať.

Pápež František opakovane zdôrazňoval, že je to potrebné tak pre Cirkev, ako aj pre spoločnosť, a navrhoval smelo povzbudzovať starých rodičov, aby snivali: nielen pre to, aby sa v nich znovu rozhorela nádej, ale aj pre to, aby mladým generáciám mohli dať vitálnu miazgu, ktorá vyviera zo snov seniorov, nenahraditeľných nositeľov pamäti, ktorí múdro naznačujú budúcnosť. Práve preto zbavenie seniorov ich „prorockej úlohy“ a ich odstavenie z čisto produktívnych dôvodov predstavuje nevyčísľiteľné ochudobnenie, neodpustiteľnú stratu múdrosti a ľudskosti. Vyradením seniorov sa prerušia korene umožňujúce spoločnosti rásť do výšky a neostať len na prízemnej rovine momentálnych potrieb prítomnosti.

Táto vízia, ktorú ponúkame, nie je len abstraktnou utópiou alebo naivným želaním, ale môže oživiť a posilniť nové, rozumnejšie a pre seniorov vhodnejšie politiky verejného zdravotníctva a originálne návrhy systému sociálnej starostlivosti, ktoré budú nielen efektívnejšie, ale aj humánnejšie. Vyžaduje si to aj etika spoločného dobra a princíp rešpektovania dôstojnosti každého jednotlivca bez rozdielu, aj bez ohľadu na vek. Celá občianska spoločnosť, Cirkev a rôzne náboženské tradície, svet kultúry, školstva, dobrovoľníctva, zábavného priemyslu, ekonomiky a masmédií musia cítiť zodpovednosť za to, že v rámci tejto koperníkovej revolúcie navrhnu a podporia nové a rózne opatrenia, ktoré umožnia seniorov sprevádzať a pomáhať im v rodinnom prostredí, v ich domove alebo v zariadeniach rodinného typu, ktoré sa viac podobajú na domov, než na nemocnicu. Ide o kultúrny obrat, ktorý je potrebné uskutočniť. Pápežská akadémia pre život bude vždy zdôrazňovať, že ide o tú najautentickejšiu cestu vydávania svedectva o najhlbšej pravde

²⁶ FRANTIŠEK: *Homília*, 2. februára 2018.